

SZABADKA

VESZÉLYEZTETETT

ÖRÖKSÉGE

AZ 1779-BEN SZABAD KIRÁLYI VÁROS RANGJÁT ELNYERT SZABADKA GAZDASÁGI FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZAD ELEJI VÍZSZABÁLYOZÁST, ILLETVE A VASÚTVONAL 1869. ÉVI MEGÉPÍTÉSÉT KÖVETŐEN VETT NAGY LENDÜLETET. A FEJLŐDÉS SORÁN MEGNÖVEKEDETT AZ ÉPÍTKEZÉSI KEDV IS, MELY EREDMÉNYEKÉNT AZ ADDIG FALUSIAS JELLEGET MUTATÓ, HÁROM TEMPLOMOT LESZÁMÍTVA, ZÖMÉBEN FÖLDSZINTES KIS HÁZIKÓKBÓL ÁLLÓ TELEPÜLÉS ARCULATA JELENTŐSEN MEGVÁLTOZOTT.

VIKTORIJA ALADŽIĆ – DEÁK ILDIKÓ

A XIX. század fordulójára Szabadka már igazi városias képet mutatott, hiszen reprezentatív középületek, paloták, bérházak és lakóépületek ékesítették a város belső magját. A század közepén emelt épületek főként klasszicista stílusjegyeket mutattak, ennek volt kiemelkedő emléke a színház épülete, impozáns korinthoszi oszlopokkal kialakított portikuszával.

Az 1870-es években megindult bérpalota-építkezés óriási iramban folytatódott a következő évtizedekben is, eredményeként gombamód szaporodtak városszerte az emeletes épületek. Az egymással rivalizáló építetők az Európa-szerte éppen divatos építészeti stílusok és azok legmerészebb törekvéseinek meghonosításával kívántak kitűnni. A kialakult versenyszellemnek köszönhetően Szabadkán egyaránt épültek klasszicizáló, romantikus, eklektikus, neoreneszánsz, neobarokk stílusú magán- és bérpaloták vagy bizánci stílusú épületek.

De Szabadka elsőként adott teret a szecesszió sajátosan magyar építészeti stílusa kibontakozásának is.

Hamarosan a szecesszió a város építészeti arculatának meghatározójává, Szabadka pedig a legjelentősebb szecessziós magyar városok

„Ennek esett áldozatul az elmúlt évek során a színház épülete, a Heisler-fürdő kétszintes épülete, a város legrégebb, 1730-ból származó, részben újjáépített épülete, a volt Vámház, amelyet lebontás után eredeti formájában újjáépítettek, s 2010 áprilisában Raichle Ferenc két, korai szecessziós épülete is.”

egyikévé vált. Ebben óriási szerepe volt a Szabadkától nem messze, Apatinben született Raichle J. Ferencnek, akinek a nevéhez számos épü-

let fűződik a városban. Szecessziós stílusban alkotott Titus Mačković is, és ebben a modorban emelte a Komor Marcell és Jakab Dezső építészpáros korának egyik legimpozánsabb városházáját, valamint a város zsinagógáját is. A századforduló épületei Szabadkát méltán tették nemcsak Magyarország, hanem Európa egyik építészeti nevezetes városává. Az elmúlt ötven év panelház-építészete ugyan súlyos sebeket ejtett a város egységes építészeti szövetén, de Szabadka még napjainkban is őrzi a századfordulón kialakult arculatát. Továbbra is eklektikus és szecessziós épületek, paloták szegélyezik a századfordulón kialakított tereit, utcáit, a Korzót.

Sajnálatos módon az építészeti összkép napjainkban szenved el legsúlyosabb veszteségeit, egységes arculatára a legnagyobb veszélyt a nagyívű, a műemlékvédelem és városfejlesztés korszerű elveit és a város törzslakosságának tiltakozását figyelmen kívül hagyó fejlesztések jelentik. Ennek esett áldozatul az elmúlt évek során a színház épülete, a Heisler-fürdő kétszintes épülete,

a város legrégebbi, 1730-ból származó, részben újjáépített épülete, a volt Vámház, amelyet lebontás után eredeti formájában újjáépítettek, s 2010 áprilisában Raichle Ferenc két, korai szecessziós épülete is. A budapesti műegyetemen tanult Raichle Ferenc tevékenységét az Alföldön, elsősorban Szabadkán, majd Szegeden fejtette ki. Ő tekinthető Szabadka legmeghatározóbb építészeinek. Korai, még az uralkodó eklektikus stílus jegyében fogant épületeit követően, a mai Vase Stajica utcába tervezett és 1899-ben megépített, két földszintes épülete már az új stílus, a szecesszió francia, illetve osztrák változatának stílusjegyeit mutatta, mintegy előtanulmányként szolgálva a hamarosan a saját lakóházán kiteljesedő, pazar virágornamentikát és hullámzó felületeket alkalmazó díszes stílusának. Ez az épület, valamint Titus Mačković háza, amelyet Fazekas Lajos számára épített a jelenlegi Ago Mamuzić utca 13. szám alatt, mutatta a szecesszió megjelenését Szerbiában. A város új rendezési terve 2007-ben került először a nyilvánosság elé. A terv olyan mértékű beavatkozást tett lehetővé a város történelmileg kialakult szövetébe, hogy az heves tiltakozásokat váltott ki. A Protego Környezet- és Építészeti Örökségvé-

delmi és Fejlesztési Egyesület nyílt levélben fordult a szerbiai művelődésügyi minisztériumhoz, a köztársasági és a tartományi műemlékvédelmi intézetekhez a tervek felülvizsgálatát kérve, a lebontásra ítélt építészeti emlékek megmentése érdekében. Az egyesület meglátása szerint a

- ▲ A színház még állt
- ▼ A színház portikusának megőrzött oszlopsora

2007-es rendezési terv kizárólag a beruházó lobbik érdekeit szolgálja, lehetővé téve, hogy többszintes lakóparkok és hatalmas parkolók

épülhessenek a történelmi városrészben, ezáltal irreálisan megnövelve a városrész lakosságának arányát, illetve jelentősen megváltoztatva Szabadka mezővárosias jellegét. A rendezési terv a jelentős századfordulós épületállománnyal rendelkező (például a jelenleg védelem alatt álló Corvin Mátyás utca), és a város közel ezeréves története szempontjából kiemelkedően fontos régészeti értékkel bíró területeken teszi lehetővé tömbházak építését. Ez több tucat, közel százéves épület eltüntetésével jár, s egyben szabad teret ad a régészeti területek elpusztításának, hiszen kötelező megelőző régészeti feltárásokat nem ír elő, csak lelet-bejelentési ajánlást tesz a befektetőknek.

Bár a belváros egyes számú övezetere kidolgozott rendezési terv 2010 márciusában elfogadott változata néhány, a Protego által megfogalmazott javaslatot figyelembe vett, így eltekintettek az L blokkban a korábban még lebonthatóként megjelölt épületnek vagy Samko Manojlović M blokkban található raktárépületének és másik három épületnek a lebontásától, illetve a Szabadság tér alatti parkolóház megépítésétől. Ezek a módosítások azonban a tervek lényegén nem változtatnak. Továbbra is jelentős számú történelmi épület, a város századfordulón kialakult arculata, és az új építkezések által érintett jelentős régészeti értékkel bíró terület van veszélyben.

Az elképzelések napvilágra kerülését és a tervek márciusi elfogadását követően, a kibontakozó tiltakozások ellenére rendkívül gyorsan, már áprilisban sor került Raichle Ferenc fent említett két épületének a lebontására. Bár a város képviselő-testülete korábban a két épület műemléki védelem alá helyezése mellett dön-

- ▲ Vase Stajića utca 11., Raichle J. Ferenc épülete
- ◀ Vase Stajića utca 13., Raichle J. Ferenc épülete

tött, erre azonban mégsem került sor, így védettség hiányában még kevesebb hivatkozási alap volt a bontás ellen. A város műemlékvédelmi intézete az anyagi eszközök hiányával és az intézetre nehezedő befektetői és politikai nyomással, illetve a város fejlődésének elősegítése érdekében hozott kompromisszumos megfontolással indokolta hozzájárulását a bontásokhoz. Az a tény, hogy az utolsó tíz évben megbontott utcaképbe és az újonnan épült hatemeletes épületek közé már nem illeszkedő két épület Raichle Ferenc s egyben Szerbia legkorábbi szecessziós épületének számított, sajnálatos módon nem jelentett elég nyomós érvet sem a város, sem pedig a hivatásos műemlékvédelmi szakemberek számára ahhoz, hogy ne a megsemmisítésük mellett döntsenek.

A város múzeumának kérése elle-

nére a buldózerek nem kímélték az épületek gazdag építészeti részleteit sem, azok mind elpusztultak a bontás során.

A Ferences-templomtól északra elterülő városrészben, illetve a Corvin Mátyás és Vuk Karadžić utcák mentén jelenleg több, századfordulós épület is veszélyben van. Az, hogy pontosan melyik épületet fenyegeti a legközvetlenebb veszély, nehéz időben megtudni, hiszen a befektetőkkel folytatott tárgyalások nem publikusak, és a lakosság csak a buldózerek megjelenésekor szerez tudomást a végleges ítéletről.

Mindenesetre annyi tudható, hogy az 1879-ben épült közfürdő, közismert nevén a Fekete-fürdő, melynek építészte, a fiatal Titus Mačković először használt vasbetont medence építéséhez Szabadkán, a lebontható vagy más funkció céljaira teljesen átalakítható épületek között szerepel.

A több évtizedes elhanyagoltság után jelenleg rendkívül rossz állapotban levő fürdő az egyetlen épület ma Szabadkán, amelyben még állnak az eredeti, XIX. századi öntöttvas oszlopok.

De veszélyben vannak a belváros szívében a befektetők által kedvelt területeken található földszintes, századfordulós épületek is, amelyek nem illenek bele a megalomán elképzelésekbe, a kialakítandó nagyvárosias városképbe.

Ugyancsak súlyos veszteség vár a központtól délre elterülő, elsősorban földszintes épületekből álló városrészre is. A területre kidolgozott rendezési terv szerint nagy kiterjedésű, jelenleg még beépített területeket jelöltek ki az új építkezésekre, ahol ötemeletes és annál

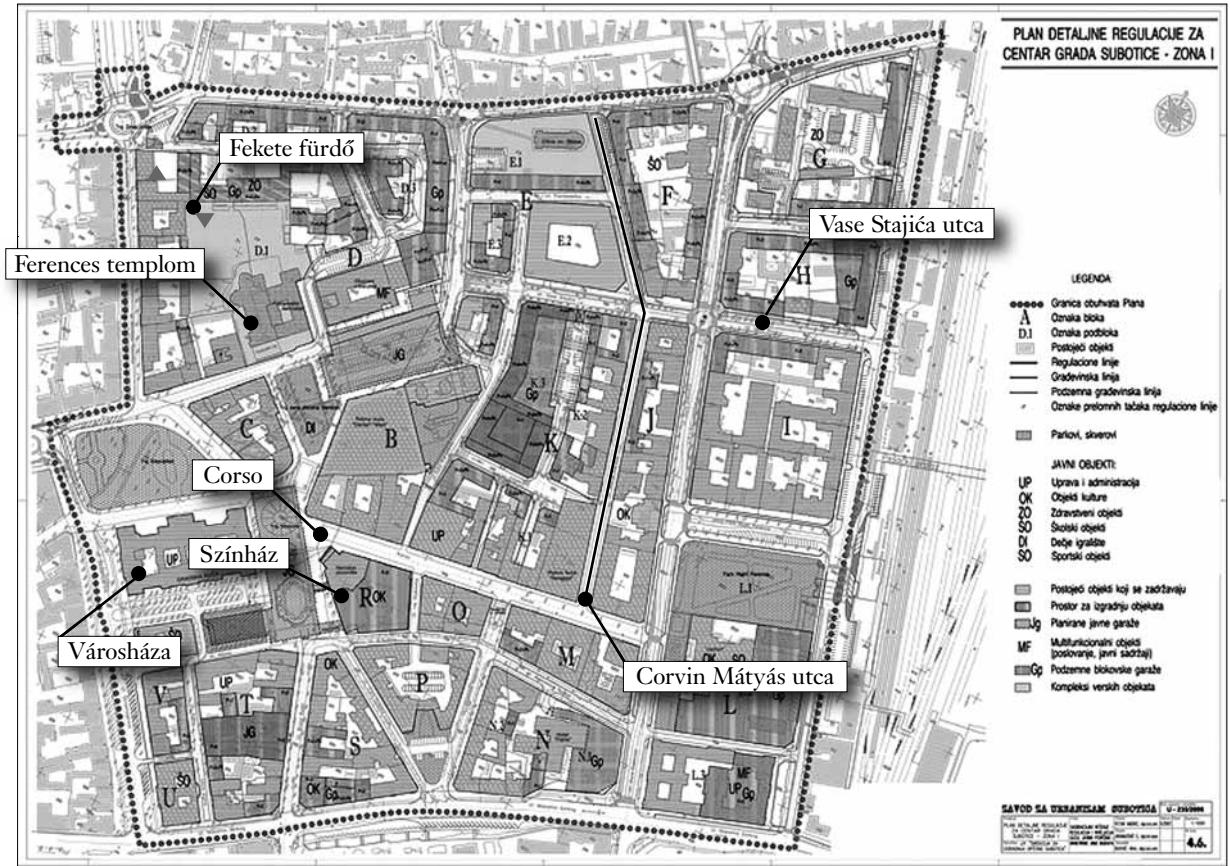
▼ *Raichle J. Ferenc két épületének bontása a Vase Stajčica utcában*

magasabb tömbházak épülhetnek, teljesen letarolva a jellegzetes, földszintes épületállományt, köztük számos igen értékes és izgalmas, XIX.

századi és századfordulós épületet, s ezáltal megszüntetve a városrész századfordulón kialakult kisvárosias arculatát. A területen az építkezé-

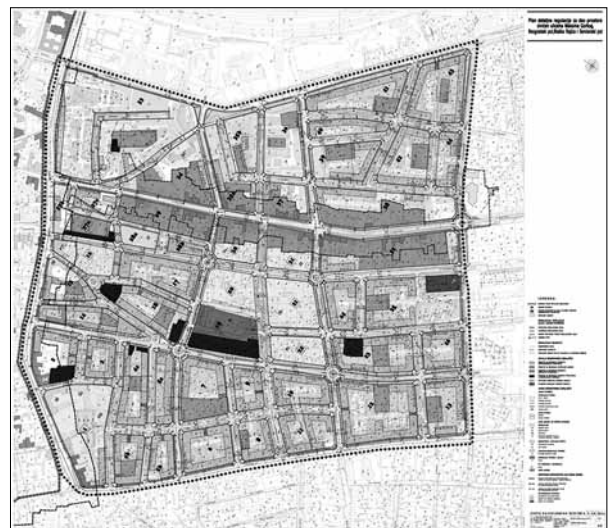
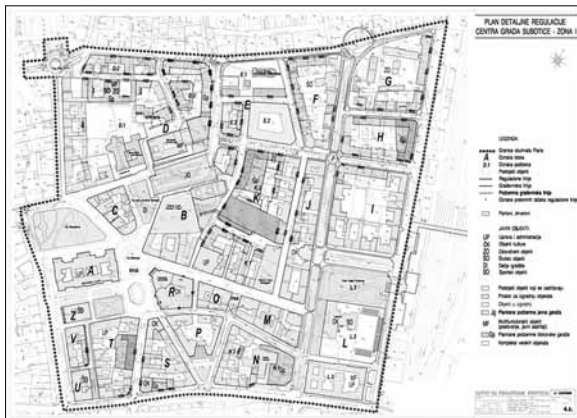
sek már el is kezdődtek. A város nyugati részére vonatkozó városrendezési terv (Központ 2. övezet) még nem készült el de a vá-

▲ A 2007. évi városrendezési terv

▼ A 2010. évi városrendezési terv

A déli városrész rendezési terve ►

- ▶ A Fekete-fürdő nagy medencéje
- ▼ Gáli Adolf tervei alapján Vóli Mátyás számára 1887-ben épült jellegzetes, századfordulós polgári épület

Fotók: Viktorija Aladžić

rosvezetésnek a jelenlegi hozzáállását ismerve, várható, hogy az is teljes mértékben kiszolgálja a nagybefektetők kívánságait, szabad teret biztosít a történeti épületek lebontásának és az új, gazdaságilag gyorsan megtérülő tömbházak építésének. Ezzel Szabadka, a századfordulós magyar városok gyöngyszeme, elveszíti egységes városképét, a Monarchia korában kialakult arculatát. Szabadka XIX. és XX. század fordulóján kialakult egységes építészeti arculatának ilyen mértékű veszélyeztetése több tényező együttes hatásának, de elsősorban a kevésbé látványos vagy leromlott állapotú építészeti értékek iránti fogékonyság nagyfokú hiányának, a krónikus pénztelenségnek, a városfejlesztés elhibázott irányának, illetve a befektetők mohóságának tudható be. A fenyegető veszélyek elhárítása érdekében egy olyan kezdeményezés

tűnt a leginkább célravezetőnek, amely nemzetközi, szerbiai és magyarországi szakemberek, illetve a helyi intézmények, civil szervezetek és kö-

zösségek bevonásával vitatja meg a jelenlegi helyzetet és tesz ajánlásokat az érintetteknek a további teendőkre. ■

TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELEM

A TELEKI LÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY ÉS SZABADKA VÁROSA RENDEZÉSÉBEN A SZABADKAI SZÉKHELYŰ AUTHENTIC VOJVODINA ÉS AZ NGO URBIS KÖZREMŰKÖDÉSÉVEL, AZ NKA, A KULTURÁLIS ÖRÖKSÉGVÉDELMI HIVATAL, VALAMINT A KIM NEMZETPOLITIKÁÉRT FELELŐS ÁLLAMTITKÁRSÁGA TÁMOGATÁSÁVAL 2011. MÁJUS 27–28-ÁN TELEPÜLÉSFEJLESZTÉS ÉS ÖRÖKSÉGVÉDELEM CÍMMEL NEMZETKÖZI SZEMINÁRIUMRA KERÜLT SOR SZABADKÁN, A VÁROSHÁZÁN, ILLETVE A LIFKE SÁNDOR MOZI ÚJONNAN FELÚJÍTOTT ÉPÜLETÉBEN.

DEÁK ILDIKÓ

A szeminárium megrendezésének apropóját Szabadka nagy visszhangot kiváltott új, 2020-ig szóló városrendezési tervének elfogadása adta. Szabadka rendkívül jelentős, a XIX. század második feléből és a XX. század első évtizedeiből származó építészeti értékekkel rendelkezik. A vasútvonallal megépítését (1869) követően Szabadka gazdasági fejlődése óriási lendületet vett, amelyet hamarosan a kultúra és az építészeti fellendülése is követett. Sorra épültek az impozáns középületek, paloták, bérházak, polgári házak, villák, valójában ekkor alakult ki a város jelenlegi elrendezése, eklektikus és szecessziós városképe.

„Bár a szecesszió radikálisan szakított az előző korok építészetiével, a korabeli alkotók mindig tekintettel voltak az épített környezetre.”

A város hagyományos térszerkezetén és megjelenésén, leszámítva a fő közlekedési út átvezetését a város központján keresztül, a szocializmus

Szeminárium a szabadkai Városházán

építkezései nem ejtettek jóvátételten sebeket, hiszen a panelházak főleg a város külső területein épültek. Az 1990-es évektől kezdődően azonban a fejlesztések elérték a város belső területeit is, nem kímélve a város történelmi magját sem. Egyre-másra épülnek a város történelmi arculatától idegen, többemeletes tömbházak. Az új, ambiciózus városfejlesztési elképzeléseknek esett áldozatul a

város színháza is, amelyet az évekig tartó erőteljes tiltakozás ellenére 2007-ben lebontottak, csak egy kis részét és az oszlopos portikuszt kímélve meg. Az épület helyére egy hatalmas betonkolosszust álmodtak, amelyet nagy lendülettel szerkezetkész állapotba fel is emeltek. Mára azonban az építkezéshez szükséges pénzügyi források elapadtak, és a

félbemaradt betontorzó, várhatóan még hosszú ideig fog a féktelen nagyravágyás mementójaként ékelenkedni közvetlenül a szépen felújított városháza tövében.

2010 márciusában a Városvezetés elfogadta az új városrendezési tervet, amely számos épület, akár egész házsorok lebontását és a város még megőrzött mezővárosias jellegét adó földszintes épületek megtizedelését is lehetővé teszi. A tervek elfogadását követően hamarosan sor került a Raichle Ferenc által tervezett és Szerbia területén található két, legrégebbi, szecessziós épület lebontására.

A Teleki László Alapítvány felismerve a helyzet súlyosságát, csatlakozott ahhoz a kezdeményezéshez, amely egy külföldi előadók részvételével megtartott közös magyar–szerb rendezvénnyel kívánta felhívni a helyi-

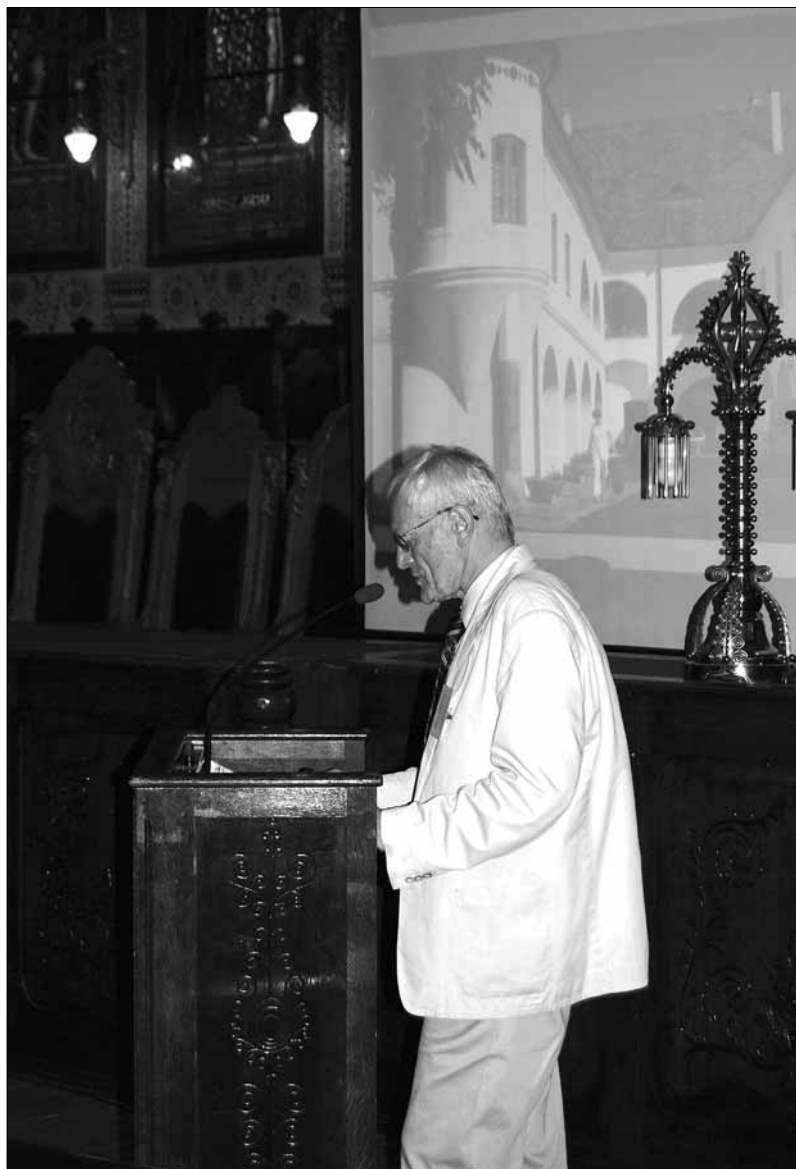
ek figyelmét a város nemzetközileg is számottevő építészeti értékeire, hogy elejét vegye a további rombolásnak. Hosszas előkészítő munka után a szeminárium megrendezését az NKA és a KIM Nemzetpolitikáért Felelős Államtitkársága által nyújtott pénzügyi támogatás tette lehetővé. A szeminárium gyakorlatilag az első állomása volt annak a rendezvény-sorozatnak, amelyet a Teleki László Alapítvány azzal a céllal kezdeményezett, hogy fórumot teremtsen az örökség megóvását érintő, regionális vagy akár európai szinten felmerülő problémák megvitatásának.

Az Alapítvány különös fontosságot tulajdonít annak, hogy a sorozat rendezvényeire az egyes kérdésekben érintett összes fél, a helyi lakosok, a civil szervezetek bevonásával kerüljön sor. Minden rendezvény három elem köré szerveződik. Az első

▲ Prof. Borislav Stojkov

◀ Prof. Winkler Gábor

a szakmai rész, amely során neves szakemberek tartanak előadást az érintett kérdéskörben, azt egy panelbeszélgetés követi, amely lehetőséget biztosít arra, hogy a résztvevők közösen vitathassák meg a felmerülő kérdéseket, kifejtessék álláspontjaikat. Végül pedig a beszélgetések során megfogalmazott ajánlásokat Nyilatkozat rögzíti, amelyet a szeminárium összes résztvevője aláírásával erősíthet meg, és amelyet, azt követően, a szervezők eljuttatnak az érintett helyi, országos, illetve magyarországi és nemzetközi szervezetekhez.

Szabadka polgármestere, *Saša Vučinić* és a Teleki László Alapítvány elnöke, *Diószegi László*, valamint a szeminárium szervezői rövid megnyitó beszédét követően blokkokban hangzottak el az előadások, amelyeket a felkért négy külföldi – edinburghi, barcelonai, bécsi –, négy magyarországi és négy szerbiai szakember tartott.

ÖNAZONOSSÁG-TUDAT

Az első blokk előadásainak központi témája az épített örökség identitásformáló ereje volt. Elsőként a skóciai St. Andrews Egyetem művészettörténész professzora, *Jeremy Howard*, a szecessziós építész, így Szabadka építészeti értékeinek kiváló ismerője tartott előadást.

A Monarchia és Európa több országából hozott példákkal összevetve, nemzetközi kitekintésben értékelte a város szecessziós építészetét, különös figyelmet szentelve azon szerepére, amelyet a helyi, nemzeti, illetve tágabb európai identitástudat kialakításában és megőrzésében betölt. A következő előadásban *Gerle János* építész azt mutatta be, hogy a XX. század fordulójának építésze még napjainkban is milyen meghatározó

a városok arculatában, és milyen fontos szerepet tölt be a helyi közösségek városi és nemzeti önazonosság-tudatának a kialakításában. Fontosnak tartotta kiemelni, hogy bár a szecesszió radikálisan szakított az előző korok építészetével, a korabeli alkotók mindig tekintettel voltak az épített környezetre. A Párizsban, Brüsszelben vagy Bécsben az adott időszakban emelt, ma kiemelkedő jelentőségű emlékként tisztelt épületek is illeszkedtek a hagyományos városképhez. Otto Wagner az építészet megújításán fáradozva, szigorúan és következetesen figyelembe vette az utcák, a terek szerkezetét, a korábbi épületek stílusát.

Borislav Stojkov professor, a szerbiai területfejlesztési ügynökség vezetője előadásában a városi identitástudatot, mint a városfejlesztés értelmét és motorját jelölte meg,

kiemelve azt, hogy ehhez azonban meg kell teremteni az identitás összetevőinek, a természeti, a kulturális és a gazdasági elemeknek az összhangját. Ebben a legnagyobb felelősség a kormányzatra hárul, hiszen csak egységes, integrált stratégia képes az identitástudatot a fejlődés szolgálatába állítani. A még mindig átmeneti korszakukat élő volt szocialista országokban nagy nyomás nehezedik a kormányzatra, illetve a városvezetésre a kibontakozó szabadpiac és a magánbefektetők részéről. A magánfejlesztések különös veszélyt jelentenek a kulturális és természeti örökség elemeire, s ezeken keresztül a városi identitás megőrzésére. A nagyvárosok hosszú távú, fenntartható fejlesztése csakis a társadalmi, kulturális, környezeti és gazdasági tényezők összhangba hozását célzó intézkedésekkel biztosítható. Az előadó Szabadka példá-

Városnéző sétán

ján keresztül mutatta be az identitás érzékelésének módját, dinamikáját és folyamatos változásait, amelyek az értékek megítélésének átalakulásából adódnak.

Nadja Kurtović Folić, az újvidéki Műszaki Egyetem Építészeti és Urbanisztikai Tanszékének tanára előadásában a XIX. és XX. századi építészeti emlékek felértékelődésének szükségességét hangsúlyozta. Meglátása szerint ennek az emlékcsoportnak a sokszínűsége, kiemelkedő jelentősége és az egyes emlékek védelmének technikai nehézségei bonyolulttá teszik megőrzésüket. A megőrzés biztosítását nem az egyes épületek védelem alá helyezésében, hanem védett területek kijelölésében látja.

BARCELONA PÉLDÁJA

A második blokk előadásai sikeres spanyolországi, ausztriai és magyarországi városrendezési és fejlesztési példákat mutattak be, amelyek számos tanulsággal szolgálhatnak a szabadkai örökségértékek megőrzéséhez is. *Winkler Gábor*, a győri Széchenyi István Egyetem professzora Sopron, Győr és Pápa példáján keresztül arra hívta fel a figyelmet, egy városfejlesztési koncepció kialakításánál elengedhetetlen, hogy azt egy részletes értékelés, értékléptár és tudományos kutatáson alapuló dokumentáció összeállítása előzze meg, hiszen csak így kapható pontos kép azokról az értékekről, amelyekkel a tervezési folyamat során számolni kell. Hangsúlyozta, egy városrendezési terv csak akkor lehet sikeres, ha annak kialakítása az érintett felek bevonásával történik.

A szeminárium egyik legsikeresebb előadását Barcelona Városi Táj Intézetének két vezető munkatársa, *Ricard Barrera* és *Lluis Bosch Pascual* tartotta. Előadásukban azt az átfogó értékmegőrzési programot mutatták be, amely az 1992. évi olimpiai játékokra való felkészülés

jegyében, még 1985-ben a Barcelona pasa't guapa címmel indított kampánnyal kezdődött, és amelyet a helyi civil szervezetek és lakosok nyomására a sporteseményeket követően sem adtak fel, azóta is nagy sikerrel folytatnak. A városkép javítását célzó program lényegét a magántulajdonosokat az épületeik felújítására ösztönző támogatási rendszerek képezik. A program eredményeként az elmúlt negyedszázadban sikerült felújítani a város több mint tízezer épületének közel negyven százalékát. Elmondásuk szerint a városban mindig is nagyon sikeres volt a helyi lakosok összefogása, gyakorlatilag a hatvanas években egy ilyen összefogással sikerült a szakma ellenében megakadályozni a manapság a város büszkeségének számító Palau de la Música díszes szecessziós épületének lebontását is. A bemutatott program számos olyan elemet tartalmaz, amely nemcsak Szabadka, hanem akár Budapest esetében is tanulságként szolgálhat a kulturális értékek megőrzésében. Ezért megfontolandó itthoni bemutatása is.

Sajnálatos módon a Mackintosh örökségének a megőrzését bemutató előadás elmaradt, ugyanis az izlandi vulkán kitoréése miatt a glasgow-i előadó nem merte vállalni az utazást, és három nappal a szeminárium előtt lemondta részvételét. Helyette *Werner Kvarda*, a bécsi Természeti Erőforrások és Élettudományok Egyeteme (Universität für Bodenkultur) professzora tartott a táji identitással kapcsolatos előadást. Arról beszélt, hogy globalizálódó világunkban paradox módon felértékelődnek az olyan nem globális értékek, mint a közösség és a régió, s ezzel egyúttal egyre inkább előtérbe kerül az identitás fogalma. Az EU korábbi tizenöt tagállama lakosságának nyolcvan százaléka nagyvárosokban vagy azok vonzáskörzetében él, s nekik tájékozási pontokra van

szükségük. Ebben az identitás és a régió fogalma jelenti a legbiztosabb kapaszkodót.

Szövényi Anna, a Corvinus Egyetem Tájvédelmi Karának adjunktusa előadásában Kőszeg példáján keresztül vizsgálta a fenntarthatóság eszméjének és a történeti városok megőrzésének összeegyeztethetőségét. Meglátása szerint a fenntartható jövő megalapozásának egyik igen hatékony eszközét a történeti városok revitalizációja, illetve a kulturális örökség elemeinek megőrzése jelentheti.

CÁPA ÉS ZEPPELIN

A harmadik blokkban *Ertsey Attila*, a Magyar Építész Kamara alelnöke azokat az elrettentő építészeti szörnyszülötteket mutatta be, amelyek Európa legnevesebb történeti városaiban is táptalajra leltek, és amelyek hivalkodva kívánnak uralni a város és annak történeti értékei felett. A felhozott példák közt szerepelt a barcelonai Agbar torony, de természetesen nem maradhatott ki a budapesti közraktár épületeire mintegy rátelepedő, azokat agyonnyomó „cápa” vagy a Belváros szívébe tervezett Zeppelin-projekt sem. A fejlesztők Európa nagyvárosaiban mindenütt ugyanazt a már jól bevált receptet követik, kiszemelnek egy vonzó területet a városban, felkérnek egy „sztárépítész” a tervek elkészítésére, majd megnyerik a médiát és a politikusokat, és azt követően nincs, ami megálljt parancsoljon a város építészeti szövetétől idegen elképzelések megvalósításának. Úgy tűnik, hogy az elképesztő és meghökkentő ötletekkel egymást felülmúlni akaró építészek partnerekre lelnek még a nagy hagyománnyal rendelkező történeti városokban is.

Kornelia Evetović Cvijanović, a szabadkai várostervezési intézet munkatársa előadásában történeti áttekintést nyújtott a város második

Prof. Werner Kvarda

Fotók: Laboda Árpád

világháborút követő városrendezési és fejlesztési terveiről, hangsúlyozva, hogy a jelenlegi tervekben a kulturális örökség és az identitás megőrzése kiemelt szerepet kap. Azt is elmondta, a tervek összeállítása során az európai és nemzetközi irányelvekben foglaltak, illetve a hazai örökségvédelmi intézmények vonatkozó előírásainak messzemenő figyelembevételével járnak el, és mindenkor az egyensúly megteremtésére törekednek. Ennek érdekében lehetőséget adnak az „oda nem illő építészeti szerkezetek” pótlására is. A városrendezési tervekhez kapcsolódó jogi szabályzás eszközeit Szabadka példáján keresztül ismertette. Gordana Prčić Vujnović, a szabadkai műemlékvédelmi hivatal munkatársa arról beszélt, hogy a város műem-

lékvédelmi szervezete kiemelten kezeli a XIX. században, illetve a XX. század fordulóját követően kialakult városszövetet, megőrzése érdekében a történelmi városrész teljes magját védelem alá helyezték. A részletes értékmérésen, történelmi, urbanisztikai és építészeti kutatáson alapuló megőrzési tanulmányok – amelyekből több is készült az utóbbi – időben, szolgálnak a védett területek fejlesztésére vonatkozó tervek alapjául. Ugyanakkor a vonatkozó jogi szabályok nem mindig egyértelműek, ez pedig lehetőséget biztosít megkerülésükre. A védett terület mérete, valamint a lebontatóként megjelölt épületek magas száma számos probléma forrását képezi.

A fejlesztések azonban szorosan összefüggnek, és nem választhatók el a társadalmi, gazdasági nehézségektől. Szólt arról is, hogy az újonnan felépülő épületek nem mindig

illeszkednek a város történelmi környezetébe, és nem felelnek meg az esztétikai követelményeknek sem. Így súlyosan károsítják a város megjelenését. Kijelentette, a műemlékvédelem számára csak Szabadka hagyományos megjelenését horizontálisan és vertikálisan is tiszteletben tartó fejlesztések fogadhatók el. Késő délután a város építészeti történetét kiválóan ismerő és azt feldolgozó helyi építész, Viktorija Aladžić, az újvidéki egyetem szabadkai karának adjunktusa egy rövid séta során mutatta be a részt vevőknek a város kiemelkedő és veszélyeztetett emlékeit.

A NYILATKOZAT

A szeminárium második napjának délelőttjén zajlott a helyi lakosok bevonásával tartott panelbeszélgetés. Sajnálatos módon a helyi szervezők minden erőfeszítése ellenére

nem sikerült kellőképpen mozgósítani a lakosságot. Ez természetesen egyáltalán nem meglepő, hiszen az évtizedekig tartó sikertelen próbálkozások, amelyeket a színház épületének megmentésére indított mozgalom látványos kudarca csak tovább erősített, azt tudatosította a helyiekben, hogy kár minden próbálkozásért. A megjelentek azonban aktívan részt vettek a párbeszédben, kifejtették véleményüket, és hangos nemtetszésüket nyilvánították a városban jelenleg zajló folyamatokkal kapcsolatban. Egyértelművé vált, hogy pontosan látják és meg is fogalmazzák, milyen irányt kellene szabni a fejlesztéseknek.

A beszélgetések során elhangzó javaslatok figyelembevételével elkészült a Szabadkai Nyilatkozat nevet viselő dokumentum, amely a résztvevők ajánlásait fogalmazza meg elsősorban a város vezetése, de más szervezetek és a város civil lakossá-

ga számára is, annak érdekében, hogy Szabadka megőrizze történelmi, építészeti arculatát. A szeminárium befejezéseként a beszélgetés moderátora, *Stojkov* professzor ismertette a Nyilatkozatban megfogalmazott ajánlásokat, majd azt követően lehetőség nyílt arra, hogy a jelenlévők közül bárki aláírásával erősítse azt meg.

Valamennyi résztvevő egyetértett azzal, hogy a szemináriummal egy folyamat vette kezdetét, amely további aktív közreműködésüket igényli. Megállapodtak abban, hogy a műemlékek megőrzésére szerveződött civil szervezetek összefogásával, a helyi lakosok bevonásával létrejövő érdekcsoport a hatóságok megkerülhetetlen partnereként lép fel a jövőben a várost érintő kérdésekben, illetve figyelemmel kíséri a Nyilatkozatban rögzített ajánlások végrehajtását. Egyben meghatározott időközönként jelentést állít össze, ame-

lyet eljuttat minden, az értékmegőrzésben érintett szerbiai szervezethez, köztük az ICOMOS-hoz és az Europa Nostra szervezeteihez. A külföldi résztvevők vállalták, hogy olyan támogató testületet alkotnak, amelyhez a civil testület bármikor fordulhat tanácsért, illetve amely figyelemmel kíséri a szabadkai eseményeket, és gondoskodik arról, hogy a jelenlegi Nyilatkozat szövege, az időszakos jelentések és minden további lényeges információ eljusson az örökségvédelem magyarországi, valamint nemzetközi szervezeteihez és a nemzetközi sajtóhoz. A Nyilatkozat szövege a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal honlapján (www.koh.hu/sajtoszoba), valamint a Teleki László Alapítvány honlapján (www.telekialapitvany.hu) olvasható. ■

*A színház helyén épülő új központ
Fotó: Deák Ildikó*

